

ОСНОВНІ ВИМОГИ ДО ЗАКОНУ ВІДПОВІДНО ДО КОНЦЕПЦІЇ ВЕРХОВЕНСТВА ПРАВА

У статті розглянуто основні вимоги до закону, які мають бути визначені в законодавстві держави, яка керується принципом верховенства права. Особливу увагу приділено формальним вимогам до закону.

Ключові слова: верховенство права, вимоги до закону, держава.

Вимоги до закону, які відповідають сучасній концепції верховенства права, мають сприяти утвердженню основоположних прав та свобод людини. Одна з фундаментальних складових верховенства права – рівність перед законом. Держава та громадяни є рівними перед законом. Багато дослідників та вчених, які вивчають верховенство права, могли б з легкістю розширити цю дефініцію, додавши до неї інші грані цього поняття, але усі без винятку погодилися б із тим, що зміст «рівності перед законом» звужити вже неможливо. Суспільство, в якому представники органів державної влади та громадяни однаковою мірою, сумлінно дотримуються законів, можна назвати суспільством, яке живе за принципом верховенства права.

Це визначення вимагає наявності системи законів, які встановлюють основні засади та регулюють широке коло суспільних відносин. Закони мають однаково застосовуватись до всіх громадян, незалежно від їхнього соціального статусу, расової чи ідеологічної належності чи будь-яких інших ознак. Поряд з цим мають бути механізми та інститути, які забезпечують примусове виконання правових норм у разі їх порушення, відповідно дисциплінарну, матеріальну чи кримінальну відповідальність. Лише за цих умов верховенство права зможе повноцінно існувати.

Верховенство права в широкому розумінні передбачає, що держава і її посадові особи обмежені законом. Таке поняття передувало лібералізму, в витоках якого мова йшла не тільки про захист особистої свободи чи автономії. Ідея «обмеження законом» була ще задовго до того, як розвинулась ідея свободи особистості в її сучасному розумінні. Мова йде про протипаути урядовій тиранії. В історичному плані проти-

стояння величезній силі правлячих кіл переростало в багаторічну боротьбу держави з суспільством, і тривало б до тих пір, поки таке суспільство чи держава існували б. Спроба нав'язати правові обмеження на законодавця порушує давню дилему: як правитель, що створює закони, може бути цими ж законами обмежений? Ця проблема проявляється у відомому Кодексі Юстиніана, написаному ще в VI ст. Одне з положень Кодексу говорить: «Що задовольняє правителя – має силу закону». В іншому зазначено: «Правитель не обмежений законами» [1]. Проте там також вказано, що «гідно величі правителя обмежити себе законом» [2]. І незважаючи на твердження про те, що правитель не обмежений законами, було зрозуміло, що на практиці візантійський імператор був схильний до чинних правил у рамках правової традиції, хоча він, безсумнівно, мав право змінити закон, якщо бажав. Провідний середньовічний юрист Ульпіан зауважив: «Якщо закон довго не переглядався та потребував переформулювання, то це хороший привід для його зміни» [3].

Платон також наполягав на тому, що державна влада має обмежуватися законом. На думку Платона, близький занепад держави можливий тоді, коли закон підкоряється не своїй власній владі, а якійсь іншій, але коли закон господарює над урядом, а уряд йому підкоряється (як його раб), тоді стан справ дає підставу очікувати добра, а люди мають усі блага, якими боги обдаровують державу [4].

Аристотель переконував, що володарювання законів має значну перевагу над володарюванням будь-кого з громадян, і вбачав користь в охороні і служінні закону тими, хто наділений владою [5]. Значний вплив на правову традицію

Заходу мали також такі слова Аристотеля: «Отже, хто вимагає, аби панував закон, очевидно, хоче, щоб панували божество і розум, а хто вимагає, аби панувала людина, проявляє (у своїй вимозі) певне дикунство; бо пристрасть саме і є таким (тваринним), до того ж вона зводить навіть найкращих правителів з істинного шляху; навпаки, закон – це розум поза пристрастями і бажаннями» [5].

Тому ідея підкорення держави праву сприяє правовій рівності та свободі, надаючи особам можливість передбачати, за яких умов до них може бути застосовано примус з боку державного апарату, і дозволяє уникати втручання в їхнє особисте життя з погляду позитивного права, не порушуючи його норм [6]. Громадяни мають підкорюватися лише праву, а не бажанню чи рішенню людини, яка наділена владою вчиняти примус. Вільними громадян робить саме це. Цю думку бездоганно сформулював Ш. Монтеск'є: «Свобода – це право робити все, що дозволяють закони» [7]. Саме поєднання античної і середньовічної правової традиції з ідеями рівності та індивідуальної свободи створили фундамент сучасної концепції верховенства права.

Формальна сторона верховенства права полягає в тому, що в суспільстві мають існувати норми права, яких дотримуються абсолютно всі суб'єкти, держава у тому числі. В такому випадку чинні правила та процедури обмежуватимуть державу самим фактом свого існування. Крім цього, особа знає, як себе вести та яку поведінку очікувати від інших осіб. З такої точки зору можна вести мову про право як про універсальну соціальну граматику, основне покликання якої полягає у забезпеченні умов, за яких людська спільнота зможе цивілізовано функціонувати [8].

Формальний аспект верховенства права висуває такі вимоги:

1. Наявність системи права як сукупності норм, що регулюють широке коло суспільних відносин.

2. Норми права мають бути зрозумілими (чіткими, несуперечливими).

3. Норми права мають бути доступними (оприлюдненими) і (за невеликими винятками) не мати зворотної дії.

4. Право має бути стабільним (у розумній мірі), а правотворчість – бути послідовною. Суб'єкти права повинні мати достатньо часу для того, щоб пристосуватися до змін у законодавстві.

5. Норми права повинні реалізовуватись та застосовуватись однаково у всіх випадках. Має

бути «узгодженість між офіційними діями та проголошеною нормою» (Л. Фуллер) [8].

Принцип юридичної рівності громадян забезпечує формальну рівність особистих та політичних прав – рівність перед законом і судом, рівність виборчих прав, рівність людей у правах і свободах тощо. Хоч гарантії рівності, навіть закріплені конституційно, виявились неспроможні забезпечити рівність фактичну, зокрема гідний рівень життя кожному громадянину та перерозподіляти економічні блага відповідно до принципу соціальної справедливості. Саме соціальний аспект призвів до виникнення прав «другого покоління», які відображено у Загальній декларації прав людини 1948 р., Міжнародному пакті про економічні, соціальні і культурні права 1966 р. та ін., де характерною рисою були соціально-економічні права, що зумовили активне втручання держави в життєдіяльність її громадян [9].

Для того, щоб верховенство права повноцінно існувало, суспільство має усвідомлювати його сутнісне покликання та сприймати його як природний аспект повсякденного життя. Таке ставлення до цього феномену має брати початок не тільки в юридичній площині, а й у культурній, як невід'ємний елемент цивілізованого світу, який глибоко укоріниться в народній ментальності, передаючись з покоління в покоління, та який не дасть змоги тимчасовим урядовцям знівелювати його, заради короткострокової матеріальної вигоди. Англійська правова традиція вкорінювалася упродовж тривалого періоду, перед тим, як поширюватись на колоніальні землі, де приживалось таке ж ставлення до закону, хоч можливо не всюди однаковою мірою і в однаковий спосіб. Україні необхідно пройти свій шлях утвердження правової традиції, який буде не менш тривалим. Головне, щоб вона відображала ті цінності, які покликані служити суспільним інтересам та які завоюють довіру населення країни.

Поступово верховенство права перестає бути абстрактним поняттям (як це було, наприклад, в античні часи) та обростає конкретними рисами, стаючи більш деталізованим та з чітким обрисом принципів, які надають йому конкретні способи утвердження. Однак уніфікацію принципу верховенства права ще не завершено, а зміст концепції досі тлумачать по-різному. Тому проблематика розуміння принципу верховенства права та основних вимог до закону, що з цього принципу випливають, потребує універсалізації, оскільки єдиного підходу поки немає.

Список літератури

1. Digest 1.4.1 and Digest 1.3.1 // Stein Peter. Roman Law in European History / Peter Stein. – Cambridge 1999. – P. 59.
2. Digest 1.3.31 and Code 1.14.1 // Tierney Brian. ‘The Prince is Not Bound by the Laws,’ Accursius and the Origins of the Modern State” / Brian Tierney // 5 Comparative Studies in Society and History. – 1963. – P. 378, 392.
3. Harris Jill. Law and Empire in Late Antiquity / Jill Harris. – Cambridge, 1999. – P. 21.
4. Платон. Законы / Платон // Платон. Соч. в 4 т. – Т. 3. – Ч. 2 : пер. с древнегреч. – СПб., 2007. – С. 204.
5. Аристотель. Політика : пер. з давньогр. / Аристотель. – К., 2003. – С. 95.
6. Таманага Б. Верховенство права: історія, політика, теорія / Б. Таманага. – К., 2007. – С. 44.
7. Монтескьє Ш. Л. О духе законов / Ш. Л. Монтескьє // Антология мировой правовой мысли : в 5 т. – М., 1999. – Т. 3. Европа. Америка : XVII–XX вв. – С. 115.
8. Погребняк С. Основні вимоги, що впливають з принципу верховенства права / С. Погребняк // Вісник академії правових наук України. – 2007. – № 4 (51).
9. Козюбра М. І. Верховенство права і соціалізація держав / М. І. Козюбра // Наукові записки НАУКМА. – 2010. – Т. 103 : Юридичні науки. – С. 3–8.

V. Kushyk

THE MAIN REQUIREMENTS OF THE LAW, ACCORDING TO THE CONCEPT OF THE RULE OF LAW

The article addresses the basic requirements of the law, which must be present in the laws of the State governed by the rule of law. The requirements of the law which would correspond to the modern concept of the rule of law must promote fundamental rights and freedoms. One of the fundamental components of the rule of law is the equality before the law. The State and the citizens are equal before the law. The society in which representatives of the government and citizens alike conscientiously comply with laws can be called a society that lives by the rule of law. This requires a system of laws that establishes the basic principles and regulates a wide range of public relations. Laws should apply equally to all citizens, regardless of their social status, race, or ideological affiliation, or any other characteristics. Along with this should be the mechanisms and institutions that provide the enforcement of the law in a case of violation, according to incurring disciplinary, financial, or criminal liability. Only under these conditions, the rule of law can fully exist.

A formal party of the rule of law is that in society there must be laws which are followed by all individuals, including the government. In this case, the existing rules and procedures would limit the state by the fact of its existence. In addition, the person knows how to behave and what expect from others. From this point of view, we can talk about law as a universal social grammar whose primary vocation is to provide conditions under which a civilized human community can function.

Keywords: requirements of the law, Rule of Law.

Матеріал надійшов 16.05.2017